

МАГІЯ ЮВІЛЕЮ

Наталія Семененко

У статті йдеться про творчу діяльність відомого українського оперного режисера, педагога, громадського діяча, художнього керівника Національної філармонії України Володимира Лукашева.

Ключові слова: Володимир Лукашев, оперний режисер, педагог, Національна філармонія України.

The article highlights the creative activity of well-known Ukrainian opera stage-director, teacher, public worker, artistic leader of the National philharmonic society of the Ukraine Vladimir Lukashev.

Keywords: Vladimir Lukashev, opera stage-director, teacher, National philharmonic society of the Ukraine.

Володимир Анатолійович Лукашев

У вихорі бурхливого сьогодення нам не властиво замислюватися над таємничою силою чисел. А втім, думка про магію цифр мимоволі спливає, коли йдеться про так звані круглі дати або ювілеї. Підсвідомо виникає питання: чому саме в такі моменти загострюється прагнення досягнути важливості певного життєвого етапу, усвідомити, з чим людина зустрічає свій ювілей, що вдалося реалізувати із запланованого. Можливо, з'являється нагода ще раз подумки переглянути «кінострічку» свого життя чи певного його періоду. Звичайно, усе це передусім стосується яскравих творчих особистостей, ключових фігур в історії суспільства й культури.

Є в центрі Києва, на площі, що кілька разів змінювала свою назву – від Царської до нинішньої – Європейської, на самому початку Володимирського узвозу унікальна будівля Національної філармонії України. Заходячи всередину, відразу потрапляєш в особливий простір душевного спокою, гармонії й краси. Певна річ, сама архітектура, вишукане оздоблення інтер'єру, сніжно-білі мармурові статуї Орфея та Еврідіки на сходах, що ведуть до

Колонного залу ім. М. В. Лисенка, піднесення в очікуванні зустрічі з прекрасним – класичною музикою – налаштовують на відповідний емоційний лад. Утім, гадаємо, має існувати специфічний камертон, завдяки якому в цьому Храмі Високого Мистецтва панує незбагненна для сьогодення тональність величного спокою і свята. І великою мірою цей еталонний тон задає Володимир Анатолійович Лукашев – художній керівник Національної філармонії України. Елегантний, завжди до всіх привітний і толерантний, позитивно налаштований, енергійний, сповнений новаторських ідей та креативних проєктів, присутній майже на всіх концертах – таким є портрет Володимира Лукашева в інтер'єрі цитаделі музики – філармонії.

Довідка: За півстолітній період В. Лукашевим було здійснено 97(!) оперних постановок (більше, ніж будь-яким режисером у світі), таких як «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Пікова дама», «Чародійка» П. Чайковського, «Дон Карлос» Дж. Верді, «Дон Жуан» В.-А. Моцарта, «Прапорonosці» О. Білаша, «Молода гвардія» Ю. Мейтуса, «Оптимістична трагедія» О. Холмінова та ін. Упродовж роботи в Національній філармонії В. Лукашев був ініціатором і режисером багатьох новаційних мистецьких проєктів, численних оперних вистав у «камерному форматі» для Колонного залу ім. М. В. Лисенка, постановником близько 500 урядових концертів.

Мимоволі починаєш шукати якісь містичні знаки, що супроводжують по життю цю непересічну особистість. І ось – інтрига перша. Народився наш ювіляр 7 травня. Це сакральне число справді є магічним: у різні роки цей день в історії засвітився появою на світ Петра Чайковського, Марка Кропивницького,

Йоганнеса Брамса та інших видатних діячів із музично-театральної царини. Між іншим, 7 травня 1824 року у Відні відбулася прем'єра Дев'ятої симфонії Л. Бетховена. У цей самий день 1663 року вперше в Лондоні для публічного відвідування відчинилися двері Королівського театру. А 7 травня нинішнього року музична громадськість України широко відзначала 75-річчя від дня народження і 55-річчя творчої діяльності народного артиста України, професора НМАУ Володимира Лукашева. Звичайно, передусім – у стінах рідної філармонії, де ювілейні урочистості мовою музики й жесту розкрили вражаючу багатовекторність видатного режисера, педагога, музично-громадського діяча – нашого сучасника – і засвідчили любов та пошану до ювіляра його колег – ректорів провідних музичних вишів України, артистів філармонії, колег, студентів його класу, гостей з Москви, Харкова, зрештою, глядачів у переповненій залі.

Під час презентації масштабної концертної програми, що проходила в Колонному залі ім. М. В. Лисенка з нагоди відзначення ювілею В. Лукашева, провідні філармонійні колективи змінювали один одного, відомі співаки-солісти Сергій Магера, Євген Орлов, Олена Романенко, Тамара Гармаш, Ірина Семененко, Анжеліна Швачка поступалися місцем тріо тенорів у складі С. Максимова, С. Бортника, С. Гурця, яке «озвучило» арію Калафа з «Турандот» Дж. Пуччіні. У концерті блискуче прозвучав фінал опери П. Чайковського «Іоланта» у виконанні Академічного симфонічного оркестру Національної філармонії під орудою М. Дядюри. Ювілейний концертний захід став своєрідним оглядом і яскравою демонстрацією кращих виконавських сил столиці.

Можливо, саме цей концерт послужив стимулом до відвертої розмови з ювіляром, на яку він погодився без вагань. Мушу визнати, що Володимир Анатолійович виявився справжньою знахідкою для журналіста, настільки цікавою й змістовною виявилася наша зустріч у його кабінеті на другому поверсі Національної філармонії.

– Володимире Анатолійовичу, при нагоді хтось із Вашого оточення слушно зауважив, що Ви маєте повне право

сказати, перефразуючи відомий вислів Людовіка XIV: «Філармонія – це я».

– Гадаю, такий складний і потужний творчий організм, як філармонія, завдячує своїм сучасним іміджем провідного, універсального плану мистецького центру столиці європейської країни насамперед злагожденій праці великого колективу на чолі з на той час генеральним директором Дмитром Остапенком, моїм одноступенем, високопрофесійним керівником, відомим музикантом, громадським діячем, з яким ми співпрацюємо у творчому «тандемі» не один десяток років. Для мене ж робота у Національній філармонії на посаді генерального директора й художнього керівника, що знаменувала кардинальний поворот у моїй мистецькій і, зокрема, режисерській кар'єрі (після переїзду з рідного Харкова), розпочалася з моменту «реанімації» аварійної будівлі після тривалого періоду її застою як культурного осередку Києва. На щастя, до Києва я приїхав, уже маючи регалії народного артиста, професора, і тому не було необхідності витратити час на завойовування авторитету. Скажу коротко: за півроку філармонія, як птах Фенікс, постала з руїн, у новому ошатному оздобленні, з новим «наповненням» творчої структури. Одночасно довелося розв'язувати масу зовсім «нетворчих» проблем – від придбання стільців і пульта для оркестрантів до фраків, сорочок і краваток-метеликів для солістів. Спільними зусиллями нам вдалося на балконі Колонного залу ім. М. В. Лисенка встановити орган, і таким чином було відкрито шлях до насичення концертних програм невідомими до того широкому загалу творами барочної доби Й.-С. Баха, Г.-Ф. Генделя та інших західноєвропейських класиків. Зрештою, скажу без перебільшення: було здійснено справжній прорив у реформатуванні самої структури філармонії – організовано власний симфонічний оркестр, що мав віднині обслуговувати проекти філармонії. [До того існував лише Національний симфонічний оркестр. – Н. С.]. На чолі новоствореного колективу став молодий, надзвичайно енергійний диригент Микола Дядюра, завдяки самовідданості якого наш оркестр у короткий термін набув авторитету далеко за межами України. Крім того, з'явилася власна студія

звукозапису, що вивело виконавський сегмент концертного життя філармонії на якісно новий, сучасний рівень. Цьому ж сприяло і застосування освітлювального устаткування. Водночас було підтримано мою ініціативу отримання культурного гранту від уряду Японії на придбання музичних інструментів для симфонічного оркестру на суму близько 500 тис. доларів США.

Довідка: Ім'я В. Лукашева входить до найсолідніших довідково-енциклопедичних видань: Української Енциклопедії, Української музичної енциклопедії, до 27-го Біографічного словника Міжнародного біографічного центру в Кембриджі (Велика Британія) тощо. Саме рішенням Незалежної ради цього Центру В. Лукашева було визнано Міжнародною людиною 1998–1999 років за особливі заслуги в розвитку культурних взаємин між народами світу й визначні досягнення в розбудові музично-театрального мистецтва України. І це зрозуміло, адже В. Лукашев був головним режисером концертних програм Днів України в Болгарії (1997), Днів Словаччини в Україні (1998), Днів України у Франції (Париж, Ліон-1999), музично-драматичної вистави «Пер Гюнт» (спільний проект із посольством Королівства Норвегії), концерту-вистави «Руслан і Людмила» (спільний проект із посольством Російської Федерації), МоцАртФесту «Ave Verum» (2006) тощо.

– Відомо, що Ви свого часу були членом творчої лабораторії видатного оперного режисера сучасності Бориса Покровського в Большому театрі в Москві. Що Ви винесли для себе із спілкування з маестро? Що стало для вас підґрунтям у подальшій самостійній діяльності як оперного режисера?

– Мабуть, режисером треба народитися. Б. Покровський створив режисуру музичного театру, що поєднала умовну природу оперного мистецтва з провідними принципами психологічного реалізму, напрацьованими К. Станіславським. Мені виявилися близькими його, сказати б, специфічні наукові прийоми й засоби, такі як «режисерська симфонізація», «режисерський перпендикуляр», і особливо сформульований ним базовий принцип оперної режисури – відповідність

візуальних образів їхнім музичним характеристикам, тобто досягнення в ідеалі симбіозу візуального й звуко-акустичного рядів. Не можу не погодитися з відомою формулою Б. Покровського: «Опера – це театр плюс музика. А театр – це режисер». Утім, цей режисер, як відомо, сам вважав себе хранителем традицій оперного театру. Власне, цю ідею сповідаю і я. Тому мені не зовсім зрозумілі численні «екстремальні» сценічні рішення деяких сучасних режисерів, коли, скажімо, оперні персонажі XIX століття з'являються перед ошелешеною публікою у камуфляжному вбранні, а, наприклад, Цариця Ночі в «Чарівній флейті» пересувається по сцені на ходулях. Звичайно, знайти новаційне сценічне прочитання класичних оперних партитур, виходячи з глибинної суті музичних образів – на порядок складніша праця. Проте колись той же Покровський зазначив: «Про оперну режисуру можна сказати так само, як і про косметику: найкращою є така, якої не видно...» На жаль, сучасна українська оперна музика і відповідно – оперний театр занадто повільно інтегруються у світовий, передусім європейський простір. Натомість резюмую свої міркування висловом Бориса Покровського, який, у свою чергу, послався на О. Пушкіна: «Мне не слышно, когда маляр, негодный мне, пачкает Мадонну Рафаэля». Тож перед нами – одвічна дихотомія проблеми.

Довідка: Свого часу В. Лукашев мав стажування в Берлінській «Коміше опер» у Вальтера Фельзенштейна, а в період 1971–1986 рр. був членом творчої лабораторії режисерів музичного театру СРСР у Тартуському театрі «Ванемуйне» під керівництвом Каарела Ірда.

– Чи доводилося Вам, особливо з огляду на вражаючий перелік здійснених Вами оперних вистав («послужний список» В. Лукашева – понад 40 режисерських робіт на оперній сцені, близько 20 вистав – в оперній студії ХІМ), будь-коли «наступати на горло власній пісні», тобто коли щодо певного спектаклю спускалася згори директива і Ви змушені були різко змінювати власні постановочні плани?

– Раніше, я маю на увазі радянські часи, у нашій державі функціонувала стабільна система держзамовлень на твори з боку Міністерства культури, при якому діяла репертуарно-редакційна колегія з музики. Це стимулювало професійну роботу композиторів і одночасно гарантувало постановку написаної ними опери. Звичайно, своєрідний «протекторат» партійних органів намагався утримати митців в ідеологічно чітко визначеному річищі, і тому передусім заохочувалися твори революційно-патріотичної тематики, приурочені до певних історичних подій, тощо. Пригадую, як під час активної роботи над сценічним утіленням «Мазепи» П. Чайковського керівництво запропонувало мені негайно взятися за постановку тільки-но створеної Олександром Білашем опери «Прапорonosці». Після ознайомлення з її партитурою стало очевидно, що драматургія опери вимагає істотних коректив, які ми, за погодженням із автором музики й лібретистом – Борисом Олійником, врешті-решт і внесли. Постановка мала неабиякий публічний резонанс, зокрема ввійшла до історії вітчизняного оперного мистецтва як перший зразок так званої «пісенної опери». Шкода, звичайно, що постановка «Мазепи» так і не відбулася.

– На мою думку, існують дві основні категорії митців, роль яких у формуванні культурного простору досить різна. До першої належать ті, які намагаються присвятити своє життя в мистецтві лише собі та входять до історії, так би мовити, одноосібно. Є й інші, які, опановуючи секрети мистецтва, досягаючи творчих злетів, завжди прагнуть щедро ділитися набутим досвідом, ідеями, проектами зі своїми колегами й учнями. Ви, безперечно, Володимире Анатолійовичу, належите саме до цієї плеяди.

– Знаєте, девізом мого життя я обрав відомий вислів Сенеки: «Docendo discimus» – «Навчаючи – навчаюся сам». Упродовж півстоліття мені довелося спочатку викладати на кафедрах оперної підготовки у Харківському інституті мистецтв, пізніше завідувати цією ж кафедрою, а вже з 1999 року – стати професором кафедри музичної режисури НМАУ. Протягом двох десятиліть мною

було підготовлено кілька випусків музичних режисерів, які нині успішно працюють у різних музично-театральних закладах України й зарубіжжя. І, повірте, я чималому навчився у власних учнів. Тепер багато з-поміж них є справжніми зірками музичного й театрального мистецтва. Я щасливий, що мої учні – мої послідовники, які, що називається, «у повітрі» ловлять мої ідеї й намагаються їх творчо використати у власних постановках.

Довідка: Від 1960 року В. Лукашев – викладач і режисер-постановник кафедри оперної підготовки, згодом – доцент, завідувач кафедри Харківського інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського. З 1972 року – проректор з навчальної роботи музичного й театрального відділень цього ж інституту, завідувач кафедри оперної підготовки. У цей період став лауреатом Всесоюзного й Українського конкурсів. 1989 року став першим проректором Харківського інституту культури. Висвітленню й розробці наукової проблематики, пов'язаної з оперною режисурою, присвячено близько 40 його науково-методичних праць.

– Хто з Ваших вихованців сьогодні найпослідовніше реалізує Ваші режисерські настанови? Чи здатні Ваші учні розв'язувати складні питання сучасної оперної режисури?

– Нині проблема оперної режисури взагалі у світі й в Україні зокрема стоїть дуже гостро. Адже саме в площині режисури закладено програму сценічного життя цього надзвичайно складного, синтетичного за своєю природою музичного жанру. Не секрет, що нині панує думка про «смерть» опери як такої, дехто вважає, що нібито вона вже вичерпала свій естетичний потенціал, що цей жанр – продукт виключно ХІХ століття. Натомість опера всупереч песимістичним прогнозам продовжує жити й нині перебуває у точці перетину полярних пошуків її «осучаснення» з боку режисури. Оскільки музика видатних оперних класиків залишається з нами назавжди, її сценічне оновлення є завданням насамперед режисера. Сьогодні мусимо констатувати кризову ситуацію у цій сфері, адже, наприклад, посади головного режисера є вакантними у всіх (!) оперних театрах України. Мабуть, це не випадково. Адже від режисера

вимагається насамперед фундаментальна професійна підготовка, як правило, це – дві вищі освіти. Саме тому у вихованні високо-професійних кадрів відповідальну функцію покладено на факультет оперної режисури Національної музичної академії. Гадаю, сьогодні неозброєним оком помітно, як елементи театру й театралізації поступово з'являються в найрізноманітніших жанрах музичного виконавства. Пригадайте хоча б виступи оркестру «Віртуози Москви» під орудою В. Співакова, який охоче вводить у власні концертні програми елементи «інструментального театру», пожвавлюючи таким чином сприйняття музики. Це – поклик нашого динамічного часу, і режисери мають на нього адекватно відповідати. На сучасні запити сьогодення намагаються реагувати й мої учні. Одна з них – Ірина Нестеренко. Її самостійні постановки опер П. Чайковського «Черевички» та «Іоланта» засвідчили режисерську зрілість і були схвально сприйняті фахівцями й публікою. Свого часу вона попрацювала, так би мовити, моїм «резидентом» у Харківській опері, де здійснила блискучу постановку «Богеми» Дж. Пуччіні та «Самсона і Далілі» К. Сен-Санса – опери, якої майже ніколи не побачиш на вітчизняних сценах. Успіхи І. Нестеренко, її нешаблонне бачення формату сучасного оперного спектаклю дали мені підставу доручити саме їй відкриття найближчим часом декади моїх відновлених постановок у Харківській опері.

– Як на мене, сьогодні Національна філармонія багато в чому перебирає на себе функцію камерного оперного театру, який поки що залишається у мріях музикантів і київської публіки, хоч його ідея витає в повітрі вже не один рік.

– Ви маєте рацію. Справді, сцена Колонного залу ім. М. В. Лисенка є не лише концертним майданчиком. Тут часто відбуваються прем'єри оперних вистав у камерному, сказати б, форматі. Згадаймо хоча б цього-річну прем'єру опери В. Бібіка «Біг», опери О. Ізраїлева «Пісня кохання» тощо. На мій погляд, так ми виконуємо важливу просвіт-

ницьку місію, оскільки одержуємо можливість «експортувати» наші спектаклі у великі міста, що не мають своїх оперних театрів, як, скажімо, той же Севастополь, і, варто зазначити, приймають нас там завжди з великим ентузіазмом. Як тут принагідно не згадати Париж, де функціонує понад 400 театрів. Так само й наші численні концерти-вистави (з демонстрацією на Першому національному каналі ТБ) «Трубить Трубіж» (за Б. Олійником), трилогія монументальних літературно-музичних вистав «Філармонічна шевченкіана» за участю хору, симфонічного оркестру, читця й солістів, літературно-мистецькі вистави «То була доба неповторна...», «Жнива скорботи», «Утоплена» (до 200-річчя М. Гоголя), «Анна Ахматова» (до 120-річчя поетеси), концерт-вистава «Гімн Києву», музично-поетична елегія «Пейзажі споминів» Б.-І. Антонича та багато інших постановок завжди сприймаються публікою із щирим захопленням.

Довідка: За вагомих внесок у розвиток українського мистецтва В. А. Лукашев нагороджений відзнакою Президента України – орденом «За заслуги» III ступеня, орденом «Святого Володимира», а також орденом «Святої Софії», медаллю «За доблесну працю», Почесними грамотами Верховної Ради України, Кабінету міністрів України, міжнародними преміями «Дружба», «Слов'яни», «Золотий Орфей».

Уже наприкінці нашої тривалої бесіди з Володимиром Лукашевим виникла думка повернутися до раніше озвученого запитання щодо магії ювілею й запропонувати свою версію відповіді. Отже, як на мене, ювілей непересічної творчої особистості завжди залучає до свого енергетичного поля потужний інтерактив, і в координатах сьогодення відповідним чином ніби заново актуалізує мистецькі події минулого. Водночас у його тривалому відлунні здатні визрівати й окреслюватися новітні перспективні творчі концепти, що є завжди надзвичайно цінним для культурної спільноти.

В статті освещается творческая деятельность известного украинского оперного режиссёра, педагога, общественного деятеля, художественного руководителя Национальной филармонии Украины Владимира Лукашева.

Ключевые слова: Владимир Лукашев, оперный режиссёр, педагог, Национальная филармония Украины.